

Zabrze 29 września 2020

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. Marty Skierniewskiej
pt: Zarządzanie procesowe kształceniem osób z niepełnosprawnością w
szkole wyższej

Recenzja została wykonana na podstawie pisma Dziekana Wydziału Zarządzania politechniki Warszawskiej z dnia 13 sierpnia 2020.

Aktualność tematyki rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska podejmuje problematykę dotyczącą osób z niepełnosprawnością w kontekście ich funkcjonowania jako studentów w szkole wyższej. Kwestie poruszane w rozprawie mają bardzo duże znaczenie społeczne, i jako takie są z pewnością warte badania. Osoby z niepełnosprawnościami stanowią liczną grupę w każdym społeczeństwie, która niegdyś była z niego w mniejszym lub większym stopniu, zależnie od rodzaju i stopnia niepełnosprawności, wykluczona. Obecnie to się zmienia, o czym świadczą działania podejmowane przez praktyków i naukowców. Przykładem działań podejmowanych szczególnie intensywnie w ostatnim dziesięcioleciu są działania mające na celu likwidację barier architektonicznych, w szczególności w przestrzeni publicznej. Promocji projektowania bez barier dotyczy np. inicjatywa pod nazwą „Lider Dostępności”.

Jednakże sama eliminacja barier architektonicznych to zbyt mało. Aby osoby z niepełnosprawnościami mogły samodzielnie i niezależnie funkcjonować w społeczeństwie muszą posiadać wykształcenie i kwalifikacje umożliwiające im pracę zawodową. W tym celu niezwykle istotne jest takie dostosowanie wyższych uczelni, aby osoby te mogły tam

z powodzeniem studiować i zdobywać odpowiednie kompetencje. Wynika też z tego duża waga praktyczna recenzowanej rozprawy. Również od strony naukowej problem jest interesujący i mało poznany. Badania dotyczące potrzeb osób z niepełnosprawnościami są nieliczne i dotychczas nie były one prowadzone w kontekście kształcenia tych osób w szkolnictwie wyższym. Luka badawcza, którą znalazła Autorka niniejszej rozprawy, jest dobrze dobrana. Analiza prezentowanej w rozprawie problematyki z punktu widzenia zarządzania procesowego, jak również istotny element koncepcji zarządzania jakością życia występujący w pracy powoduje, że rozprawa wpisuje się w dyscyplinę nauki o zarządzaniu i jakości w dziedzinie nauk społecznych.

Na tej podstawie można stwierdzić, że recenzowana rozprawa doktorska jest aktualna zarówno z naukowego jak i praktycznego punktu widzenia a jej koncepcja zawiera oryginalne sformułowanie i rozwiązanie naukowego problemu.

Ocena formalna pracy - układ i język pracy

Recenzowana rozprawa doktorska liczy 274 strony. Bezpośrednio tekst rozprawy mieści się na 110 stronach, resztę pracy stanowią: spis literatury, spis rysunków, spis tabel i załączniki. Literatura, na podstawie której autorka przygotowała swoją pracę, liczy łącznie 264 pozycję – książki, artykuły, akty prawne oraz źródła internetowe. W tym 7 to pozycje obcojęzyczne. Literatura jest poprawnie dobrana i zawiera większość najważniejszych pozycji dotyczących badanych przez Autorkę zagadnień w przypadku materiałów polskojęzycznych, która została wykorzystana w bardzo szerokim zakresie. Mankamentem natomiast wykorzystanej literatury, o czym więcej w dalszej części recenzji, jest bardzo niewielkie wykorzystanie literatury międzynarodowej, co może dziwić przy obecnym łatwym dostępie przez Internet do międzynarodowych baz danych gdzie występują czasopisma bezpośrednio koncentrujące się na tej problematyce np.: „Journal of Disability Policy Studies”; „Disability & Society”, „International Journal of Disability Management”, „International Journal on Disability and Human Development” i wiele innych. Jest nawet czasopismo „International Journal of Disability, Development and Education” bezpośrednio poświęcone problematyce edukacji osób z niepełnosprawnościami.

Odnośniki literaturowe w recenzowanej rozprawie są prawidłowo wykonane, zgodnie z powszechnie przyjętymi zasadami cytowania.

Całość dysertacji została podzielona na wprowadzenie, cztery rozdziały oraz zakończenie. W rozprawie zastosowano klasyczny układ charakteryzujący się wyraźnym podziałem na część literaturową składającą się z dwóch rozdziałów oraz część badawczą. Tego rodzaju układ jest typowy dla prac doktorskich i powszechnie przyjęty w pracach z dyscypliny naukowej „Nauki o zarządzaniu i jakości”.

W rozdziale pierwszym Autorka skoncentrowała się na prezentacji zagadnień związanych z determinantami studiowania osób z niepełnosprawnościami w szkołach wyższych. Omówiła nim pojęcie i klasyfikację niepełnosprawności, przeanalizowała zagadnienia dotyczące osób niepełnosprawnych w regulacjach dotyczących edukacji oraz omówiła programy i narzędzia wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami. Kolejny rozdział koncentruje się na zagadnieniach dotyczących zarządzania procesowego w szkołach wyższych z uwzględnieniem aspektu niepełnosprawności. W rozdziale Autorka przedstawiła zagadnienia związane ze specyfiką funkcjonowania szkoły wyższej, zwróciła uwagę na rolę szkół wyższych we wspieraniu studentów z niepełnosprawnościami i metody tworzenia takiego systemu edukacji, który by potrzeby tych osób uwzględniał.

W trzecim rozdziale Autorka zawarła wyniki badań własnych dotyczących uwarunkowań procesów kształcenia z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Ostatni rozdział obejmuje prezentację metody określania warunków kształcenia osób z niepełnosprawnościami w szkole wyższej. Autorka przedstawiła w nim założenia opracowanej metody, przedstawiła modelową matrycę powiązań poszczególnych kierunków kształcenia z rodzajami niepełnosprawności oraz zaprezentowała metody doskonalenia warunków kształcenia wyższego osób z niepełnosprawnościami.

Praca została napisana prawidłowym językiem, Autorka stosuje sformułowania i zwroty właściwe dla nauk o zarządzaniu i jakości. Doktorantka, dobrze opanowała terminologię z badanej dziedziny. Język zastosowany do opisu zagadnień prezentowanych w rozprawie, jest komunikatywny i zrozumiały.

W rozprawie zamieszczono liczne rysunki i wykresy statystyczne. Są one prawidłowo sporządzone i opisane, czytelne i ułatwiają czytelnikowi śledzenie omawianych zagadnień. Na uwagę zasługują załączniki w których przedstawiono wyniki badań własnych w zakresie audytu dostępności prowadzonego przez Autorkę rozprawy. Są one bardzo czytelne i zawierają ilustrację prezentowanych zagadnień w postaci zdjęć wykonanych przez Autorkę.

Cele pracy i hipotezy

Cele rozprawy zostały przedstawione we wprowadzeniu. Doktorantka wyróżniła cel główny rozprawy oraz dziewięć celów szczegółowych podzielonych na cele poznawcze i cele utylitarne.

Celem głównym rozprawy jest: opracowanie metody, bazującej na podejściu procesowym, określania warunków kształcenia i jego uwarunkowań w szkole wyższej dla poszczególnych rodzajów niepełnosprawności.

Problemem badawczym jest systematyczne i metodyczne rozwiązanie kwestii częściowego wykluczenia osób z niepełnosprawnościami w kontekście ich aspiracji edukacyjnych konfrontowanych z niedoskonałością organizacji systemu kształcenia oraz zarządzania uczelniami.

Cele szczegółowe postawione przez Doktorantkę to:

Cele poznawcze:

- CS1 - Ocena stanu formalnoprawnego osób z niepełnosprawnościami w szkołach wyższych.
- CS2 – Zgromadzenie doświadczeń z realizacji założeń prawnych dotyczących osób z niepełnosprawnościami w wybranych szkołach wyższych.
- CS3 – Identyfikacja barier ograniczających edukację osób z niepełnosprawnościami w przypadku wybranych kierunków kształcenia w szkołach wyższych.

Cele utylitarne:

- CS4 – Określenie zasad, od najbardziej aksjologicznych począwszy, kształtowania warunków kształcenia dla poszczególnych niepełnosprawności w przypadku kierunków szkół wyższych technicznych.
- CS5 – Opracowanie systematyki niesprawności w świetle kryteriów odzwierciedlających specyfikę kształcenia.
- CS6. Opracowanie struktury modelowego procesu, którego zadaniem jest analiza tego, jak zorganizowana jest realizacja programu kształcenia pod kątem uwzględniania udziału osób z niepełnosprawnościami.
- CS7 – Opracowanie modelowej matrycy powiązań oferty kierunków kształcenia prowadzonych przez szkołę wyższą z poszczególnymi niepełnosprawnościami wg systematyki z celu CS5.

- CS8 – Opracowanie koncepcji doskonalenia (w tym oceny dojrzałości i zasad audytowania) rozwiązań zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami adekwatnego dostępu do zdobywania wykształcenia wyższego.
- CS9 – Opracowanie przykładowych alternatyw procesowego dostosowania wybranych programów kształcenia do poszczególnych niepełnosprawności, aby student będący osobą z niepełnosprawnościami mógł w pełni uzyskać efekty kształcenia kierunku studiów.

Wszystkie cele rozprawy, jak również zawarte w niej pytania badawcze uważam za dobrze postawione.

Ocena merytoryczna pracy

Recenzowana praca jest napisana poprawnie od strony metodologicznej. Autorka opracowując i przeprowadzając swoje badania wykazała się dobrą znajomością planowania procesu badawczego jak również jego przeprowadzania i analizowania wyników badań. Tematyka poruszana w rozprawie jest ważna z naukowego jak również społecznego punktu widzenia. Autorka słusznie zauważa, że *pełnosprawność jest de facto umownym zakwalifikowaniem niepełnosprawności danej osoby poniżej progu uznawania za osobę z niepełnosprawnościami* (str. 11). Z tego powodu możemy mówić o całym spektrum osób z niepełnosprawnościami, z których każda ma swoje indywidualne potrzeby, często bardzo różne w porównaniu innej osoby z niepełnosprawnościami.

Autorka szczegółowo i trafnie definiuje lukę w wiedzy, jaką zajmuje się w prowadzonych badaniach. Prawidłowo postawiony jest problem badawczy, jak również w pracy zastosowano metody właściwe dla prowadzonych badań.

Na str 14, Autorka stwierdza, że *wnioski badań prowadzonych przez nią dotyczą zwiększenia zainteresowania osób z niepełnosprawnościami ofertą dydaktyczną szkoły wyższej, identyfikacji wszystkich istniejących barier, poczynając od w gruncie rzeczy najprostszych do usunięcia czyli barier architektonicznych*. W dalszym tekście rozprawy również Autorka wielokrotnie stwierdza, że bariery architektoniczne w porównaniu z innymi uważa za najprostsze do usunięcia. Nie negując wagi innych barier które są bardzo istotne, polemizował bym z tym, że bariery architektoniczne są zawsze proste do usunięcia. Czasem tak faktycznie jest i jeśli dysponujemy odpowiednimi środkami finansowymi (co też nie zawsze jest proste) można je faktycznie usunąć. Niemniej w przypadku uczelni wyższych

spotykamy się z sytuacją, że część budynków to stare, zabytkowe budynki, które bardzo trudno a czasem z obiektywnych względów nie da się ich w pełni dostosować do potrzeb osób z niepełnosprawnościami – np. za wąskie korytarze. Faktyczna próba likwidacji barier architektonicznych w praktyce nie zawsze jest taka prosta jak się wydaje, nawet jeśli posiadamy na to fundusze.

O niedocenianiu przez Autorkę barier fizycznych świadczy fakt, że w rozdziale, gdzie omawia poszczególne rodzaje barier edukacji wyższej dla studentów z niepełnosprawnościami (str. 69-78) najmniej miejsca (tylko jeden krótki akapit!) poświęca barierom fizycznym. Sama zresztą w innym miejscu pracy stwierdza, że w *szkołach wyższych nadal często nie ma zrealizowanych wszystkich niezbędnych i typowych adaptacji infrastrukturalnych* (str. 74).

W części literaturowej Autorka korzysta prawie wyłącznie z polskojęzycznej literatury nie konfrontując przedstawionych poglądów i koncepcji z badaniami światowymi. Koncentracja na przykładach i koncepcjach z Polski jest zrozumiała, ponieważ tematem rozprawy są badania prowadzone na przykładzie Polskiej uczelni, niemniej w części teoretycznej należało w większym zakresie wykorzystać literaturę międzynarodową. Na przykład na str. 24-29 Autorka przedstawia dyskusję pojęć wykorzystanych w pracy. Warto w tym miejscu przedstawić, jak pojęcia te są definiowane w międzynarodowej literaturze przedmiotu.

Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku programów i narzędzi wsparcia osób z niepełnosprawnościami (str. 53-56), gdzie Autorka prawidłowo omawia sytuację w Polsce, ale brakuje porównania z innymi krajami.

Zaletą recenzowanej rozprawy jest fakt, iż Autorka opracowując część teoretyczną nie ogranicza się jedynie do podręcznikowego ujęcia prezentowanych zagadnień, ale stara się również przedstawiać swoje autorskie koncepcje i analizy. Przykładem tego rodzaju podejścia jest przedstawienie przez Autorkę na str. 43-46 analizy poszczególnych rodzajów niepełnosprawności wraz z ich przyczynami, skutkami i metodami reagowania. Tego rodzaju podejście świadczy o dojrzałości Doktorantki i powoduje, że część literaturowa rozprawy Doktorskiej wnosi wkład w rozwój teorii.

Innym przykładem tego rodzaju podejścia jest opracowana przez Autorkę analiza SWOT przedstawiająca dostępność dla osób z niepełnosprawnościami w szkole wyższej (str. 65-67). Analiza danych zawartych w tabeli z których wynika, że słabości dotyczących

dostępności edukacji wyższej dla osób z niepełnosprawnościami jest więcej niż atutów potwierdza trafny dobór przedmiotu badań przez Doktorantkę i ważność tej problematyki. Interesująca jest również piramida barier wobec osób z niepełnosprawnościami opracowana przez Autorkę (str. 68), jak również analiza pola sił w zatrudnieniu osób z niepełnosprawnościami przez pracodawców (str. 71). Również bardzo dobrze wykonana jest tablica na str. 87-90, w której Autorka przedstawiła aktualne trendy w technice i przykłady rozwiązań dla osób z niepełnosprawnościami.

Wartościową naukowo partią pracy jest analiza przez Autorkę systematyki barier i ich przejawów (str. 81-83). Autorka stosuje w tym przypadku podejście interdyscyplinarne wykorzystując wykres Ishikawy, stosowany najczęściej w zarządzaniu jakością do analizy omawianej problematyki. Duży wkład własny w teorię widoczny jest również w przedstawieniu działań, które mogą te bariery w szkołach wyższych przełamywać.

Interesujący sposób zastosowała Doktorantka do cytowania dokumentów on-line zamiast cytowania całego linku, podając w tekście jedynie sformułowanie *dokumenty on-line*, wydzielając jednocześnie w literaturze sekcję dokumenty on-line, gdzie zamieszcza pełny opis bibliograficzny. Jest to dobry sposób, bo pozwala łatwo cytować tego rodzaju dokumenty bez rozbijania głównego toku pracy długimi linkami.

Wartościowym elementem rozprawy jest nowoczesne podejście do problematyki osób z niepełnosprawnościami próbujące spojrzeć na problematykę od strony tych osób. Na przykład wartościowe jest przedstawienie przez Autorkę na str. 48-49 stereotypowych poglądów na temat osób z niepełnosprawnościami i różne, czasem nieświadome formy dyskryminacji tych osób. Autorka słusznie zauważa, że nieświadoma dyskryminacja jest w wielu przypadkach problemem. W Polsce raczej nie występuje w większej skali zjawisko świadomej dyskryminacji osób niepełnosprawnych, w szczególności na uczelniach wyższych. Natomiast osoby pełnosprawne, w tym nauczyciele akademicy, nie zawsze zdają sobie sprawę, że niektóre ich działania, często robione w dobre wierze i wynikające z chęci pomocy, mogą być odbierane przez osoby z niepełnosprawnościami jako dyskryminujące.

Szkoda, że w rozdziale trzecim Autorka nie przedstawiła na początku ogólnego schematu badań i ich koncepcji. Realizowane przez nią badania składają się z kilku etapów, stosowano w nich różne narzędzia, wydaje się że pokazanie tego w postaci np. schematu blokowego z omówieniem sekwencji kolejnych etapów ułatwiłoby śledzenie dalszych rozważań.

Badania prowadzone przez Autorkę są pracochłonne i widać w nich duże zaangażowanie w problematykę. Autorka nie omawia jedynie wyników, ale prawidłowo je interpretuje tworząc na ich podstawie własne koncepcje. Przykładem takiej koncepcji jest opracowanie przez Autorkę zasad równoprawnego dostępu osób z niepełnosprawnościami do studiowania (str. 150-155), czy też szczegółowa analiza procesów realizacji uczenia osób z niepełnosprawnościami. W szczególności dużą wartość ma opracowana przez Doktorantkę matryca powiązań ogółu kierunków kształcenia z akceptowanymi lub nieakceptowanymi niepełnosprawnościami (str. 181-187). Interesujące jest również zastosowanie metody oceny poziomów dojrzałości do analizowanej problematyki. Znaczny wkład własny Autorki i tworzenie własnych koncepcji to niewątpliwa zaleta recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Zakończenie jest bardzo dobrze i przejrzysto napisane. Na uwagę zasługuje tablica (str. 201-205), w której Autorka w bardzo czytelny i syntetyczny sposób przedstawiła realizację poszczególnych celów rozprawy. Również na uwagę zasługuje przedstawienie wkładu własnego do nauki oraz problemów badawczych na przyszłość.

Cała praca świadczy o dobrym warsztacie badawczym doktorantki i jej przygotowaniu do pracy naukowej. Jedyńm mankamentem w tym zakresie jest nadmierna koncentracja w przedstawianiu podstaw teoretycznych zagadnień na Polsce i literaturze krajowej. W swoich przyszłych pracach warto w większym zakresie porównywać stan krajowy do sytuacji / badań w innych krajach Europy i Świata.

Pomimo przedstawionych mankamentów i zastrzeżeń praca jest wartościowa i ma znaczną wartość merytoryczną. Wykorzystanie przez Autorkę licznych metod, widoczne w pracy duże doświadczenie praktyczne i zaangażowanie w ważną społecznie problematykę zasługują na pozytywne podkreślenie.

Uwagi, pytania i kwestie dyskusyjne:

- Str. 15. „obejmowały wnikliwą krytyczną analizę literatury przedmiotu” – metoda krytycznej analizy literatury przedmiotu z definicji jest analizą wnikliwą.
- Str. 19. Autorka stwierdza, że „cele rozprawy były realizowane na ograniczonej próbie badawczej kilku wydziałów jednej szkoły wyższej. Wcześniej natomiast, w fazie badań pilotażowych, w celu zdiagnozowania stanu aktualnego, przeprowadzono badania w siedmiu szkołach wyższych”. Dlaczego badania pilotażowe były przeprowadzone na większej próbie niż badania właściwe?
- Str. 26-27. Autorka przedstawia przegląd najważniejszych definicji niepełnosprawności. Tablica kończy się na roku 2001. Czy w późniejszych latach były jakieś dalsze definicje / akty prawne w tym zakresie?
- Str. 32-33. Autorka przedstawia klasyfikację stopni niepełnosprawności według Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. W części teoretycznej warto było porównać, jakie klasyfikacje stosowane są w innych krajach.
- Str. 59. Autorka opisuje przykłady zastosowania różnych metod nauczania osób niepełnosprawnych na przykładach światowych np. w Uniwersytecie Gallaudetta w Waszyngtonie czy też Deaf Theatre w Reading jedynie na podstawie literatury polskiej. Warto było w tym przypadku sięgnąć do źródłowych pozycji oraz znaleźć liczne, inne międzynarodowe przykłady dobrze opisane w literaturze.
- Str. 68. Autorka przedstawiła swoją Autorską koncepcję piramidy barier wobec osób z niepełnosprawnościami. Proszę o wyjaśnienie dlaczego taka a nie inna kolejność poszczególnych barier.
- Str. 91-95. Analizy na kolejnych stronach dotyczą danych za latami 2007-2015. Czemu 2015? Czy nie było dostępu do nowszych danych?
- Str. 101-102. Podrozdział nazywa się możliwości i ograniczenia osób z niepełnosprawnościami. Tymczasem w podrozdziale nie ma prawie nic na temat ograniczeń.

- Str. 111. W pierwszym akapicie Autorka stwierdza: „na podstawie wywiadów w szkołach wyższych ustalono, że panuje przekonanie, że to bariery infrastrukturalne są największą przeszkodą w podejmowaniu przez osoby z niepełnosprawnościami studiów”. Tymczasem w akapicie trzecim jest: „w odpowiedziach na zadawane pytania przeważała ta, że największym problemem nie są bariery infrastrukturalne, ale bariery edukacyjne, przede wszystkim mentalne”. Chyba jest tu błąd bo pierwsze stwierdzenie zaprzecza drugiemu.

Podsumowując stwierdzam, że dysertacja doktorska Pani mgr inż. Marty Skierniewickiej spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zgodnie z art.13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. (Dz.U. 2003 r., nr 65, poz. 595 z późn. zm.) o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Mając to na uwadze, wnoszę do Wysokiej Rady o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

